

Retalls de vida

d'un fragatí que es va lliurar de la mili per treballar a la conca minera de Mequinensa, entre moltes altres peripècies

*Salvador Zapater en lo company Sitra
Foto familiar*

Per Mary Zapater

A Salvador Zapater Ferrer

*Has muntat en bicicleta,
en motoreta i en cotxe de senyor,
però com més mos agrades
és en cavall de cartó.*

Per molts anys!

Est és lo verset que, gravat a una placa, los seus nets li van dedicar lo dia del seu 81è aniversari al final del dinar familiar. Mon pare hagués fet cent anys lo passat 3 de juliol (va morir el 21 d'abril del 2005 als 83 anys) i el present 3 de juliol va tornar a caure a les meues mans la placa, i encara que sempre el tinc present, van aflorar un pujal de record familiars, uns viscuts personalment i altres rememorats a través de dites i històries que havia sentit a casa.

Mons jaios estaven separats, i per guanyar quartets ma jaia se'n va anar a Barcelona en qualitat de dida seca a casa dels Pi-Sunyer, deixant son fill a càrrec d'uns familiars. Van passar els anys i dedueixo que les coses no devien anar massa bé, ja que al cap del temps me van contar que per separar dos gallines que estaven renyint,

mon pare lis va tirar una pedra en la fona, en tan mala sort que a una de les gallines la va deixar "tiessa". La bronca va déguer ser de campana de cent, fins al punt que mon pare va deixar la casa dels parents i el van acollir a la del seu amic, Joaquín lo Cubero.

Ma jaia, com a persona de confiança dels Pi-Sunyer, va ser l'encarregada de portar el menjar al vaixell Uruguay, on havien set empresonats (al 1934?) diferents polítics catalans, entre els quals Pi-Sunyer, mentre a la casa seguia cuidant els tres fills de l'advocat: dos xics i una xica. Quan des del poble li van comunicar la situació de son fill, li va faltar temps per tornar a Fraga, va llogar un petit pis al carrer Major, a ca la Gaspara, i allí es van posar a viure, ma jaia treballant en lo que li eixie, i mon pare fent de mosso petit a una casa de pagesos.

Eren los primers anys de la Guerra Civil, i quan van cridar la lleva del biberó ma jaia va fer apuntar a mon pare a una de les quadrilles que faen les trinxeres i un camp d'aviació al Plla, ja que es die que si algun jove estave treballant en qüestions relatives a la guerra no lis caldrie anar al front, i a mon pare només li faltave un any per complir els divuit, o sigue que els de la seua edat serien los pròxims en cridar per anar al front si la guerra s'allargave. Tot anave bé, se sentien resguardats de l'embat de la guerra al temps que tenien los petits ingressos que mon pare cobrave per la seua feina, fins al març de 1938, moment en què els mandos que estaven dirigint les obres, en to autoritari i amb presses, lis van dir als treballadors que deixessen la feina i que ràpidament pugessen als camions, que els portarien al poble. Just enfilat la carretera, uns avions que pareixien de reconeixement van començar a bombardejar-los. Encara que nerviosos per la situació, com que tots eren joves feien mofa dels avions dient que no tenien punteria, fins que una bomba va esclatar sobre el camió que anave davant del que portave a mon pare, quedant lo vehicle i la seua càrrega humana tot destrossat... Lo silenci fins que van arribar a resguardar-se va ser sepulcral.

Les anècdotes viscudes des del 28 de març de 1938, data en què Fraga va ser guanyada per les forces nacionals, serien llargues de contar, ja que davant d'on vivien, a ca la Manola, es va situar el comandament del Cos de l'Exèrcit Marroquí i de la 4ª Bandera de la Legión, al mando del general Yagüe. Cada dia, des del balcó, los veie eixir formats i disciplinats; alguns anaven en uns sa-

quets d'arena lligats en fil d'aram i posats com una motxilla (als dies se va assabentar que estos eren los que per alguna raó estaven castigats). Una mica més avall, a cal Manqueto, tenien lo puesto de mando un grup del cos d'enginyers, que a pesar de ser militars se movien com si fossen gent d'oficina.

Al poc d'acabar la guerra, mon pare, junt en lo seu amic Salvador Puig "Sitra", va entrar a treballar a la mina. Extraure carbó era una forma establerta pel nou règim d'evitar el servei militar. Va fer sempre de picador. Me contave que hi havia mulos i cavalls per tirar de les vagonetes i que entre ells hi havia un cavall, lo Canelo, que es contave que havia set del pintor Viladrich, que el va comprar sent un potret i sense desbravar per fer uns quadres sobre El Quijote, que l'havia domat son germà Joaquín, que havia estat a l'Argentina i entenia de cavalls, i que quan se van exiliar a causa de la guerra, va ser venut per acabar finalment a la mina.

Los miners, per anar a la feina i tornar cap a casa, ho feien en bicicleta, per la qual cosa eren experts en lo domini de la tècnica ciclista. Se va posar de moda portar als pedals una espècie de triangle que evitava que s'esllisessen los peus. Per agafar més velocitat a camins s'agarraven al darrere d'un camió. Això va fer mon pare pels volts de Nadal de 1945, en tan mala folla que el camió va patir un accident i mon pare no va tindre temps de saltar de la bicicleta (l'esmentat tri-

En los companys miners.

angle ho va impedir) i el resultat va ser les dos cames trencades (una d'elles per tres parts diferents). Lo doctor Ferrándiz de la Clínica Montserrat va ser el cirurgià que li va recompondre els ossos. Afortunadament va quedar bé, només en una petita desviació al torterol dret que a camins li produïe un deix de coixera. Lo cirurgià li va dir: "Si fosses xica t'ho tornaria a trencar per apanyar-t'ho, però sent xic, en lo pantaló no se't veurà." En aquells anys no tenien seguro i els gastos de clínica i les operacions van acabar en los recursos que ma jaia tenia guardats, i abans

d'estar recuperat del tot va tornar a la mina. L'ajuda del seu amic Sitra va ser decisiva perquè pogués aguantar les condicions de treball com a picador.

Mons pares se van casar al 1947, a la església de Sant Llorenç a Lleida, en raó que ma mare, Josefa Labrador Torren, Pepa la Casillera, portave dol per la mort de son pare. Es van posar a viure al pis del carrer Major en ma jaia, que de les faldetes de seda de casar-se, de damasc blau, lis va fer les cortines del quarto i un edredó. Jo vaig nèixer lo 14 de juny de 1948, i en raó del nom de la jaia, Maria, i de la mare, Josefa, me van posar Mª Josefa, que és lo nom que figure al car-

net, encara que sempre me van cridar Mari. La historieta que me contaven, especialment ma jaia, era que mon pare m'havia trobat a la mina i que tota de color negre me va pujar cap a casa i que al llavar-me van veure que era una xiqueta rossa en los ulls blaus. Contes a part, mon pare va seguir treballant a la mina i ma mare anave a encaixonar, al temps que treballaven un petit sot de la família Martínez.

Los miners partien la setmana. Se'n portaven lo comestible precis per fer-se ells los menjars. Lo cuiner va ser sempre Sitra. Mon pare, llegidor empedreït, devorave en aquelles estones d'espera novel·les de l'Oeste. Lo seu autor preferit va ser sempre Marcial Lafuente Estefanía. Los dies

que els miners pujaven a casa entre setmana feien cine al de Duran. Ma jaia, acostumada a Barcelona, va establir per costum anar-hi, per a desesperació de ma mare, que es queixava dient: "No hi ha un pa a la post i ham d'anar al cine." Jo era molt petita, però crec que en aquelles sessions va començar a nàixer la meua afició al cinema.

Los miners treballaven a estall, sense cap mena de seguretat social, lo que va portar a fer alguna que altra huelga. Segons vaig sentir a casa, la més salvatge la va provocar la mort d'un miner de Torrent que va deixar viuda i orfe un xiquet de pocs anys. Acudien a la feina i no treballaven, i per tant no cobraven. Los menjars se van convertir en una sardina de cuba bullida i pa fent sopes del suc.

Los de ca Martínez van vendre el sot i en compensació lis van oferir a mons pares ser mitgers de la coneguda Torre Martínez: a més de portar l'hort era tenir casa pròpia. Va ser lo moment en què mon pare va deixar la mina, mos vam traslladar a viure a la torre i vam dir adéu al pis del carrer Major. A l'hort vam ser feliços. Recordo especialment los armorzars dels dumenges d'estiu, a una mesa de pedra on tocava l'ombria, de caragoles en una morterada de tomate i all.

Mon pare era un home de poques paraules, però molt tossut quan considerava que tenia raó. Això va passar quan al gendre de ca Martínez se li van creuar els cables i va acusar a mon pare de no entregar lo que corresponie a les mitges. Van anar a judici. Mon pare, a través d'un amic, se va buscar un bon advocat de Lleida, van guanyar el judici i la família propietària va ser condemnada a entregar als mitgers la meitat de l'hort. A mon pare li bastava en fer patent la seua honradesa i no va vullguer agafar lo que segons lo jutge li corresponia. Això va ser el motiu que deixéssim l'hort, al novembre de 1956, i passéssim a ser els guardesos del Molí de Baix, situat junt a la secla de Baix, on la família Riverola mantenie una petita central elèctrica que subministrava energia a la seua fàbrica de farina. En ells no va haver-hi mai cap problema, però quan s'ho va quedar l'Hotel Casanova van començar a eixir conflictes. Quan n'hi havia aigua calia estar de guàrdia de dia i de nit, així que mos tornàvem tots los de casa. Era molt dificultós tindre la reixa sempre llímpia, especialment los dies d'airada, perquè entrés prou aigua al pou que feia moure la turbina. Lo Casanova volia que de dia a més mon pare treballés a l'hotel (traient escombraries, carregant i descarregant camions...) i mon pare va portar l'empresa a Magistratura. També va guanyar est cas i va aconseguir un augment de sou, al temps que van quedar regulades les obligacions. L'única que es va enfadar va se ma mare, que hagués vol-

gut que també l'asseguressen a ella. Ella va treballar tota la vida (a la teuleria, encaixonant figures, en amagasems de fruita, al molí...) però no va poder aconseguir que li reconeguessin la jubilació, ja que mai va estar assegurada.

Estant al molí van vindre uns amics miners de Mequinensa perquè mon pare pogués tindre lo retiro de minero, oferint-se a firmar-li com a testimonis dels anys treballats a la mina. Mai vaig saber per què no va acceptar. Al molí van estar 30 anys, fins que es va jubilar al 1986.

Ja he dit que mon pare era molt llegidor, però a part de les novel·letes, del diari Amanecer i de la revista Selecciones d'on se va fer subscriptor, no hi havia llibres a casa. Fins un dia que remenant l'armari de la habitació de mons pares -devia tindre uns 11 anys-, me va amanèixer un llibre sense tapes, embolicat i guardat al fons d'un dels caixons, El proceso Ferrer, una obra de teatre que anys més tard vaig saber que era sobre la vida i afusellament de Francesc Ferrer i Guàrdia, creador de l'Escola Moderna. Mon pare se va esgarriar quan me'l va veure a les mans, perquè ere un llibre prohibit, i podíem tindre problemes si algú s'assabentava que el teníem. Dins de la meua ingenuïtat no vaig entendre el motiu d'aquella por, però vist lo trasbals que li havie produït a mon pare, lo vaig tornar al racó més fosc de l'armari, fins que el vaig recuperar quan van deixar el molí i encara el guardo.

Mon pare no va ser mai de grans riallades, sinó de mitja rialla. No recordo haver-lo vist riure mai tan a gust com lo dia que, ja jubilat, en ma mare i el seu amic de sempre Salvador el de "Sitra" i la seua dona, la Marieta la Tarronera, se van disfressar de russos per la festa de Carnestoltes de l'Hogar del Jubilat. Elles van fer els vestits i es van vindre a vestir a ca meua. Si alguna cosa me xoque recordar especialment, són les rialles dels quatre al veure's així transformats.

Mons pares van viure una jubilació agradable, participant en tants viatges de l'Imsero com podien, una mena de compensació per tots los anys que només havien pogut deixar el Molí per la festa major o Nadal i cap d'any.

Quan la vellesa va començar a provocar-li buits en la memòria, a estonetes me dedicava a llegir-li. Ara, al moble del menjador ja hi tenie els llibres que havie anat comprant segons les seues preferències: història, personatges famosos, herbes medicinals... però es calmava especialment quan li llegia les Memòries d'una desmemoria mula vella de Desideri Lombarte. Crec que en les paraules que emanaven del text retornava als anys en què ere el mosso petit d'una família de pagesos.